

Posljednje poglavlje knjige *Potiskivanje: poricanje* govori o primjerima negiranja genocida u BiH od strane vladajućih struktura manjeg bh. entiteta. Metode kojim se predstavnici Srba koriste jeste obmanjivanje i dezavuiranje vlastitog naroda. Širenjem dezinformacija nastojao se kreirati narativ da su oni ti koji su žrtve, te su na taj način nastojali opravdati zločine koji su počinili pripadnici VRS. Autorice smatraju da je poricanje genocida, ustvari, dio samog zločina, te ukazuju da su vlasti manjeg bh. entiteta i Republike Srbije svoju borbu, nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, usmjerili ka izjednačavanju uloge Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) i VRS u ratu. Zbog toga, Nettelfield i Wagner na narednim stranicama ovog poglavlja ukazuju na narative koji govore “da je bosanska armija ratovala sama sa sobom” i da su “Bošnjaci ubijali svoje civile”, a potom iste dekonstruiraju. Također, u kreiranju kontranarativa koji se tiče genocida u Srebrenici, vladajuće elite manjeg bh. entiteta finansijski su podržali jedan politički projekat pod nazivom “Istorijski projekat Srebrenica” koji “istraživačkim radom” treba da donese “istinu” o Srebrenici. Na kraju knjige nalaze se *Dodatak A: Ekonomski pokazatelj za Općinu Srebrenica i Republiku Srpsku, Dodatak B: Rezultati Općinskih izbora 2008. i 2012. godine, Bibliografija i Indeks.*

Knjiga Lare J. Nettelfield i Sarah E. Wagner tematizira genocid u Srebrenici. Autorice u ovom djelu nastoje rekonstruirati intervencije, koje su se desile nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, a koje su vezane za ponovno uspostavljanje života na ovom području, za očuvanje sjećanja na genocid i borbe protiv negiranja istog. Knjiga, u isto vrijeme, predstavlja dobar temelj za istraživanje postkonfliktnog društva u BiH, što se vidi na primjeru “Marša mira” iz 2010. godine. Nettel-

field i Wagner ukazuju na nelagodu učesnika na onim dijelovima puta za koji je zadužena policija iz manjeg bh. entiteta, jer obezbjeđenje kolone čine isti oni koji su učestvovali u izvršenju genocida. Boravak autorica na terenu, te njihova zapažanja koja su predstavljena u knjizi, daju dodatni značaj ovom djelu. Također, primjetno je da Nettelfield i Wagner jako dobro poznaju društveno - političku situaciju u BiH i Srebrenici. Mnogo pažnje je posvećeno kontranarativu bosanskih Srba, koji negiraju genocid i predstavljaju svoju priču o ulozi ARBiH u ratu. Možemo primijetiti, iz javnog diskursa, da kod bosanskih Srba za zločine kao što su Markale, tuzlanska Kapija i mnogi drugi, pa tako i sam genocid u Srebrenici, postoji jedno opravdanje, a to je da je iste “počinila bosanska armija”. Oni na ovaj način nastoje konstruirati vlastiti narativ o VRS kao oslobodilačkoj vojsci. Dok Međunarodni sud štiti o ulozi Srbije u genocidu, Nettelfield i Wagner su uspjele na jednostavan način pokazati da je Srbija učestvovala u izvršenju genocida. Knjiga *Srebrenica nakon genocida* pruža nam uvid u dešavanja u “borbi za Srebrenicu” nakon 1995. godine. Djelo predstavlja dobar temelj za istraživače koji se odluče za istraživanje postkonfliktnog društva u Bosni i Hercegovini.

ALEN BORIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.234

***Prilozi*, 48/2019, Sarajevo:
Univerzitet u Sarajevu – Institut za
historiju, 370 str.**

U 2019. godini, godini u kojoj je Institut za historiju nizom manifestacija obilježio 60 godina rada, pripremljen je i objavljen 48. broj časopisa *Prilozi*. Priču o novom broju časopisa *Prilozi* moguće je započeti samo na jedan način – njegovim novim vizuelnim

identitetom. Sigurno su svi koji prate rad Instituta za historiju i časopis *Prilozi* bili iznenađeni, neki možda i šokirani, njegovim novim izgledom. Od najave novog broja čule su se i prve reakcije koje su se kretale od odobravanja i davanja podrške do negodovanja i žaljenja za starim, “plavim” *Prilozima*. Ali, tako je sa svakom promjenom. Ipak, svi oni koji na policama kućnih biblioteka imaju sve ili većinu dosadašnjih *Priloga*, znaju da su *Prilozi* i do sada prolazili slične promjene te da su pored “plave”, do sada prošli i svoju “žutu”, “narandžastu”, “bež”, “tirkiznu” i “crvenu” fazu. Obilježavanje 60. godišnjice rada Instituta za historiju svakako je bila dobra prilika da se i na jedan simbolički način oda počast prethodnim generacijama, ali i da se ukaže na smjenu generacija i početak nove ere u radu Instituta za historiju.

Da šok ne bi bio potpun, unutar novih korica tu su još uvijek prepoznatljive konture starih, dobrih *Priloga*. Po već ustaljenom receptu sadržaj *Priloga* 48/2019 čini *Uvodna riječ urednice*, rubrike Članci i rasprave, zatim *Prikazi*, *In memoriam* posvećen nedavno preminulom prof. Salihu Jalimamu, *Indeks autora* i tehničke upute budućim saradnicima.

U uvodnom dijelu glavna i odgovorna urednica, Sonja Dujmović je u jednom, na momente emotivnom osvrtu na proteklih 60 godina rada Instituta za historiju, odala počast prethodnim generacijama radnika Instituta i njihovom radu. U instituciji koja se ponosi mladim kadrom takav osvrt je mogla napisati samo osoba koja u Institutu, i za Institut, radi već punih 30 godina. Prema njenim riječima, ovaj broj *Priloga* predstavlja “ogledalo [je] trenutnog učešća i posvećenosti saradnika Instituta i onih van njega”, a njena namjera je bila “da časopis otvori za saradnju što širem krugu takvih iz zemlje i inostranstva, te da pokrene polemičke tonove

koji bi vodili razvoju kritičke historiografije.”

U glavnom dijelu *Priloga*, u rubrici Članci i rasprave, objavljeno je ukupno sedam (7) članaka (3 izvorna naučna, 2 pregledna, 1 stručni rad i jedno prethodno priopćenje) autora iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.

Prvi članak rezultat je rada mladog historičara, studenta master studija u Istočnom Sarajevu, Gorana Popovića koji već drugu godinu zaredom objavljuje članke u *Prilozima*. U ovogodišnjem radu piše o rimskim komunikacijama na prostoru Bosne i Hercegovine u djelima francuskih i engleskih putopisaca iz XIX stoljeća. Za razliku od većine istraživača kojima su putopisi prolazili kroz ruke, Popović u njima traži i pronalazi vrijedne podatke o rimskim komunikacijama, čak i onim koje su do sada bile nepoznate našoj historiografiji. Sa jedne strane imamo podatke o rimskim cestama za koje su putopisci samo čuli od svojih saputnika ili lokalnog stanovništva, ali ih nisu i sami vidjeli (kakve donose francuski konzul u Travniku Pjer David ili Džon Gardner Wilkinson), i neodređene podatke o rimskim cestama, ali bez detaljnije ubicacije (kao u putopisu Masje de Klervalu koji spominje ostatke rimske ceste u Posavini). S druge strane, najvažniji dio Popovićevog članka svakako su podaci iz putopisa Džejmsa Skina i Šometa de Fosea u kojima navedeni putopisci nezavisno jedan od drugog spominju rimsku cestu putpuno nepoznatu našim istraživačima, a koju autor članka smješta na prostor sjeveroistočne Bosne, na Majevicu, između sela Tutnjevac i Gornje Tuzle, te podaci o cesti kod izvora Radobolje, koju kao rimsku spominje Džordž Arbatnot. Kao takav, rad predstavlja koristan doprinos izučavanju rimske infrastrukture u Bosni i Hercegovini.

Slijedeći je rad Ane Rajković, saradnice Hrvatskog instituta za povijest – Podružnica

za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, pod naslovom “Jedan prilog o razvoju centrumaške struje u BiH i njeni doticaji s radničkim pokretom u Hrvatskoj kroz djelovanje Jove Jakšića (1918-1921)”. Nakon što se u drugoj polovini XX stoljeća nekoliko decenija unutar jugoslovenske i bosanskohercegovačke historiografije intenzivno radilo na istraživanju radničkog pokreta, a zatim i više od dvije decenije potpunog zaspostavljanja i ignoriranja navedene teme, Ana Rajković uspijeva pronaći dovoljno velike “pukotine” u dosadašnjim istraživanjima i dovoljno motiva za oživljavanje neopravdano zapostavljenih tema, te svojim radom oživjeti radnički pokret kao istraživačko pitanje. U ovome radu ona na osnovu arhivske građe i štampe prati ideološku diferencijaciju unutar jugoslovenskog radničkog pokreta i izuzetno značajnu ulogu bosanskohercegovačkog radništva u tom procesu razvoja tzv. centrumaške, odnosno socijaldemokratske struje u bosanskohercegovačkom radničkom pokretu i njene veze sa hrvatskim socijaldemokratama, posebno kroz djelovanje Jove Jakšića. Kako i sama autorica kaže, “radnički pokret na ovim prostorima i dalje predstavlja iznimno potentno istraživačko područje”, te isti “pruža mogućnost otvaranja niza istraživačkih pitanja, od odnosa radničkog pokreta prema rodnom pitanju, preko ideoloških stremljenja, do utjecaja migracija na njegov razvoj.”

U radu Seke Brkljače, autorica na osnovu oskudne arhivske građe (neobjavljenih i objavljenih izvora), onovremene štampe i literature rekonstruira jedan od segmenata života jevrejske manjinske zajednice u Sarajevu u periodu između dva svjetska rata – njihovo učešće u političkom životu, odnosno “(...) specifičan način inkluzije u javni život kroz politički angažman, (...)”. Iako se svojim naslovom (“Prilog proučavanju političkog

života Jevreja Sarajeva između dva svjetska rata”), ograničava na period između dva svjetska rata, kolegica Brkljača problematizira i *učesće Jevreja u tzv. protopolitičkom životu* u periodu tanzimata, te brojnim ograničenjima sputanom političkom životu tokom austro-ugarske uprave dajući svom radu mnogo širi vremenski okvir koji obuhvaća drugu polovinu XIX i prvu polovinu XX stoljeća. Iako je učesće Jevreja u političkom životu Sarajeva u naznačenom vremenskom periodu bilo marginalno i mnogo manje vidljivo od njihovog učesća u privredi i kulturi, autorica uspijeva ovaj segment javnog života sarajevskih Jevreja vjerno oslikati skrećući posebno pažnju na činjenicu da je kroz ograničen politički angažman i bez vlastitih političkih stranaka doveden u pitanje jedan od principa na kojima se zasnivala jevrejska zajednica – kompaktnost i jedinstvo zajednice prema vani. Iako na strani autorice nije bio stepen očuvanosti arhivskih izvora o navedenoj temi, autorica je uspjela ponuditi adekvatne odgovore na istraživačka pitanja postavljena na početku rada i time je dala značajan prilog proučavanju i poznavanju gore pomenute tematike.

Sarajevski Jevreji tema su i rada Sonje Dujmović – “Uzajamna lojalnost-državna politika i jevrejstvo Sarajeva u međuratnom periodu”. Autorica prati razvoj međusobnih odnosa jugoslovenske države sa jedne i sarajevskih Jevreja, odnosno jevrejske zajednice u Sarajevu, sa druge strane, između dva svjetska rata. Posebna pažnja posvećena je 1930. godini, godini u koju su sarajevski Jevreji ušli sa tek donesenim *Zakonom o vjerskoj zajednici Jevreja Kraljevine Jugoslavije*, godini u kojoj je okončana akcija podizanja šume Kralja Petra Velikog Oslobodioca u Palestini, godini u kojoj su obilježeni jubilej 50 godina od osnivanja aškenaske općine u Sarajevu i godini u kojoj je svečano osvećen novi jevrejski hram

u Sarajevu, godini u kojoj je otvorena škola Safa Berura i najavljeno osnivanje jevrejskog muzeja, godini koju su obilježile i druge manifestacije kulturno-nacionalnog karaktera, a koje su sve zajedno potvrđivale autorčinu tvrdnju da je to istovremeno i godina “kada je dostignuta kulminacija uzajamne pozitivne recepcije i kada Sarajevo živi jednim posebnim, gotovo izolovanim načinom života u odnosu na onaj koji gospodari tadašnjom društveno-političkom scenom Evrope (...)”. Nakon te kulminacije dobrih međusobnih odnosa i saradnje, pod sve jačim pritiskom fašističkih politika izvana i desničarskih krugova iznutra na vlasti Kraljevine Jugoslavije, postepeno dolazi do kretanja prema suprotnom polu i novu tačku kulminacije, sa potpuno redefiniranim odnosima na relaciji država – jevrejstvo, postižu 1940. godine donošenjem prvih antisemitskih uredbi. U tom kretanju i Sarajevo je, i pored otpora narastajućem antisemitizmu, polahko gubilo bitku. Krajnji rezultat autorčinog istraživačkog napora je veoma detaljan i kvalitetan rad o pitanju međusobnih odnosa države i sarajevske jevrejske zajednice u međuratnom periodu.

Jelena Seferović, kulturni antropolog sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Ljubljani autorica je zanimljivog rada pod naslovom “Prilog istraživanju kulture djevojaštva nakon Prvog svjetskog rata: primjer djevojaka sa psihičkim smetnjama iz ruralnih krajeva kontinentalne Hrvatske”. Riječ je o posve neuobičajenoj temi u historiografiji ovih prostora, a zasnovana je na izvorima koji su se do sada u našem poslu rijetko ili nikada ne koriste – medicinskoj dokumentaciji, odnosno bolničkim dosijeima i historijama bolesti pacijenata. U radu autorica iz kulturnoantropološke perspektive “propituje neke aspekte odrastanja djevojaka sa psihičkim smetnjama u ruralnim krajevima kontinentalne Hrvatske”

koje su bile smještene u Zavodu za umobolne u Stenjevcu, današnjoj Klinici za psihijatriju Vrapče. Ona analizira pojedinačna ljudska iskustva osoba sa psihičkim smetnjama, i to iskustva običnih ljudi (u ovom slučaju djevojaka) i donosi “male priče” djevojaka sa društvenih margina. Članak je tematski i metodološki neuobičajen i bit će zanimljivo pratiti reakcije na njega.

Haris Zaimović, viši arhivist u Historijskom arhivu Sarajevo, i u ovom broju je nastavio već ustaljenim tempom prikazivati povijest institucija. Kao nastavak članka iz prethodnog broja *Priloga*, u ovom broju objavljuje članak naslova “Sarajevska gradska uprava: Presjek organiziranja i djelovanja upravnih institucija na području grada Sarajeva 1945-1995.” u kojem se posvećuje tzv. drugoj razvojnoj fazi u procesu organiziranja i djelovanja sarajevske moderne gradske uprave. Autor kroz rad paralelno prati administrativno-upravne i teritorijalne promjene koje su se dešavale na teritoriji Grada Sarajevo u drugoj polovini XX stoljeća te evidentira arhivsku građu nastalu radom organa uprave na teritoriji Grada Sarajeva. Navedena građa, tačnije jedan njen dio, proglašen je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine i ista predstavlja sa jedne strane prvorazredni izvor za proučavanje svih promjena koje su se dešavale na području Grada Sarajeva, ali istovremeno i aktivnu dokumentaciju za rješavanje imovinskih, privatno-pravnih i dokaznih postupaka.

Posljednji članak, i vjerovatno najbolji rad u rubrici *Članci i raspravne* napisala je Sabina Veladžić, naučna saradnica u Institutu za historiju. U radu naslova “Kreatori bošnjačkog društva u Bosni i Hercegovini početkom 1990-ih”, autorica polazi od pitanja da li je Bosna i Hercegovina ikada predstavljala jedinstveno društvo ili zbir vjerskih, odnosno nacionalnih društava. Kroz rad autorica prati

proces “stvaranja”, jačanja i zaokruživanja muslimanskog/bošnjačkog vjersko-nacionalnog društva koji se odvijao paralelno sa rastakanjem/dezintegracijom jedinstvenog bosanskohercegovačkog društva kao “zamišljene” cjeline. Pitanja kojima se bavi – osnivanje SDA i njena programska orijentacija, rasprave o nacionalnoj nominaciji (Musliman/Bošnjak), politički razlaz oko nacionalnog imena i formiranje Muslimanske bošnjačke organizacije (MBO), obnova rada Kulturnog društva Muslimana *Preporod*, uloga Islamske zajednice, odnosno izrastanje nove političke elite i njene idejne koncepcije – nisu potpuno nepoznata i neobrađena u bosanskohercegovačkoj historiografiji, ali ih autorica znalački analizira i kontekstualizira u širim jugoslovenskim okvirima te opisuje ulogu nove Bošnjačko-muslimanske političke elite, vjerske i kulturne inteligencije u turbulentnim procesima 1990-ih godina.

Pored članaka u *Prilozima* se tradicionalno objavljuju i prikazi najnovijih izdanja iz Bosne i Hercegovine, ali i regiona i ostataka Evrope. U ovom broju autori iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske i Japana objavili su ukupno 14 prikaza monografija i zbornika radova objavljenih kod nas i inostranstvu u posljednje 2-3 godine. Iako nije uobičajeno detaljno pisati o prikazima objavljenim u nekom časopisu, to ću nepisano pravilo djelimično prekršiti. Naime, želio bih skrenuti pažnju na prikaz knjige Redže Trake, *Debogumilizacija bosanskog srednjovjekovlja. Uloga bogumilskog dualizma u stvaranju srednjovjekovnog bosanskog identiteta*. Autor prikaza, Dženan Dautović, prema našem skromnom mišljenju, pokazao je kako osoba posvećena svojoj struci i nauci i sa osjećajem profesionalne odgovornosti nosi teret te odgovornosti, ali pišući isti i skida sa svojih leđa.

Teret profesionalne odgovornosti za 48. broj *Priloga* ponijela je mala armija ljudi – autora, recenzenta, članova redakcije i glavna i odgovorna urednica – ugrađujući u njega svoj trud i rezultate vlastitih istraživanja i promišljanja. Da bi sve to imalo smisla, pozivam Vas da dio tereta profesionalne odgovornosti sada preuzmete Vi, da čitate nove *Priloge* i, što je najvažnije, da date svoj sud o objavljenim radovima.

Samo na taj način možemo zajednički ispuniti jedan od ciljeva kojeg je postavilo uredništvo *Priloga* – “pokretanje polemičkih tonova koji bi vodili razvoju kritičke historiografije.” U *Prilozima*, ali ni u drugim časopisima na našim prostorima, već godinama nemamo rubrike *Diskusije i polemike*. Odgovorne za to, svako od nas pojedinačno, može tražiti u ogledalu. Moram se složiti sa urednikom da su *Prilozi* naše ogledalo, ali ne samo ogledalo jednog urednika, jedne redakcije ili jedne institucije (u ovom slučaju Instituta za historiju), oni su ogledalo cjelokupne bosanskohercegovačke historiografije. Moguće je da nam se ponekad ne sviđa ono što vidimo u ogledalu, ali pri tome se moramo sjetiti da odraz u ogledalu možemo vidjeti samo ako stanemo ispred njega.

ENES S. OMEROVIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.238

Amir Duranović (ur.), Na margini povijesti. Zbornik radova. Sarajevo: Udruženje za modernu historiju/ Udruga za modernu povijest (UMHIS), 2018, 181 str.

Otvaranje novih i drugačijih perspektiva u izučavanju novije bosanskohercegovačke povijesti, u odnosu na trenutno stanje bosanskohercegovačke historiografije predstavljaju